

Základy matematiky a statistiky pro humanitní obory II

Vojtěch Kovář

Fakulta informatiky, Masarykova univerzita
Botanická 68a, 602 00 Brno, Czech Republic
xkovar3@fi.muni.cz

část 5

Obsah přednášky

1 Podmíněná pravděpodobnost

2 Nezávislé jevy

3 Bayesův vzorec

4 „Paradoxy“

5 N-gramové modely

Podmíněná pravděpodobnost

- Často víme něco, co pravděpodobnost ovlivní
- Pravděpodobnost jevu A za předpokladu, že nastal jev B
  - značíme $P(A|B)$
  - hodnotu jevu B známe, vyčíslujeme pravděpodobnost jevu A
  - např. pravděpodobnost deště ve 12 hodin, pokud přelo v 11:30
  - např. pravděpodobnost, že součet dvou hodů kostkou bude 8, pokud první výsledek byl 3

Podmíněná pravděpodobnost

- Pravděpodobnost jevu A za předpokladu, že nastal jev B
  - např. pravděpodobnost deště zítra v poledne za předpokladu, že dnes skončíme o 10 minut dřív
  - např. pravděpodobnost, že člověk je bezdomovec, pokud má vousy delší než 5 cm
  - např. pravděpodobnost, že chci napsat „zblázním“ za předpokladu, že předchozí dvě slova byla „já se“
  - → jevy A a B mohou, ale nemusí mít kauzální souvislost

Podmíněná pravděpodobnost

- Definice podmíněné pravděpodobnosti
  - $P(A|B) = P(A, B)/P(B)$
  - kde $P(A, B)$ je pravděpodobnost, že jevy A a B nastanou současně

Nezávislé jevy

- Jevy A a B jsou nezávislé, pokud
  - to, jestli nastal jev B, neovlivní pravděpodobnost jevu A
  - a naopak
  - $P(A|B) = P(A) \wedge P(B|A) = P(B)$
- Pro nezávislé jevy platí
  - $P(A, B) = P(A) * P(B)$
  - pozor: platí **pouze** pro nezávislé jevy
- Reálné jevy nebývají téměř nikdy dokonale nezávislé
  - přesto nezávislost často předpokládáme
  - abychom byli schopni snadněji vyčíslit pravděpodobnosti

Bayesův vzorec

- Převod mezi podmíněnými pravděpodobnostmi

- $$P(A|B) = \frac{P(B|A)*P(A)}{P(B)}$$

Bayesův vzorec

■ Převod mezi podmíněnými pravděpodobnostmi

- $$P(A|B) = \frac{P(B|A) * P(A)}{P(B)}$$

■ Důkaz

- $$P(A|B) = P(A, B) / P(B)$$

- $$P(B|A) = P(B, A) / P(A)$$

- $$P(A|B) * P(B) = P(A, B) = P(B|A) * P(A)$$

„Paradoxy“: Aplikace Bayesova vzorce – I

- Mějme následující soutěž
  - troje dveře, za jedněmi z nich je výhra
  - moderátor, který ví, kde je výhra
  - vybereme si dveře 1
  - moderátor soutěže otevře dveře 3
  - za nimi výhra není
  - nyní máme možnost svou volbu změnit
- Vyplatí se změnit volbu a vybrat dveře 2?

„Paradoxy“: Aplikace Bayesova vzorce – I (2)

- Označme si události následovně
  - V_1, V_2, V_3 : výhra je za dveřmi 1, 2 nebo 3
  - X : moderátor otevřel dveře 3
  - (předpokládáme, že v případě, že výhra je za dveřmi, které jsme si vybrali, se moderátor rozhoduje náhodně)
- Vyjádřeme pravděpodobnosti
  - $P(V_1) = P(V_2) = P(V_3) = 1/3$
  - $P(X|V_1) = 1/2$
  - (vybrali jsme správně, moderátor rozhoduje náhodně)
  - $P(X|V_2) = 1$
  - (vybrali jsme špatně, moderátor má jedinou možnost)
  - $P(X|V_3) = 0$
  - (moderátor nevybere dveře s cenou)

„Paradoxy“: Aplikace Bayesova vzorce – I (3)

■ Spočteme podmíněné pravděpodobnosti pro událost X

$$\blacksquare P(V_1|X) = \frac{P(X|V_1)*P(V_1)}{P(X)} = \frac{\frac{1}{2}*\frac{1}{3}}{\frac{1}{2}} = 1/3$$

$$\blacksquare P(V_2|X) = \frac{P(X|V_2)*P(V_2)}{P(X)} = \frac{1*\frac{1}{3}}{\frac{1}{2}} = 2/3$$

$$\blacksquare P(V_3|X) = \frac{P(X|V_3)*P(V_3)}{P(X)} = \frac{0*\frac{1}{3}}{\frac{1}{2}} = 0$$

■ Jak to?

- otevření dveří moderátorem ve 2/3 případů určí správné dveře
- (ve 2/3 případů si vybereme na začátku špatně)
- představme si variantu hry, kdy máme 1000 dveří a moderátor otevírá 998

Zajímavosti

- Pouze 13 % lidí změní svou původní volbu
  - a při opakování pokusu se chovají stále stejně
- Obdobný pokus s holuby
  - holubi se během 30 dní naučili téměř vždy změnit původní volbu
- (zdroj a více informací viz Wikipedia: Monty Hall problem)

„Paradoxy“: Aplikace Bayesova vzorce – II

- Testování drog mezi zaměstnanci
- Mějme k dispozici test, který odhalí požití drogy na 99 %
  - je pozitivní v 99 % případů, kdy zkoumaný požil drogu
  - je negativní v 99 % případů, kdy zkoumaný nepožil drogu
- Dále dejme tomu, že 0,5 % zaměstnanců skutečně požilo drogu
- Záměr vedení firmy
  - otestovat všechny zaměstnance
  - propustit ty, kteří budou mít pozitivní test
- Je tento záměr správný?
- Kolik procent propuštěných bude propuštěno neoprávněně?

„Paradoxy“: Aplikace Bayesova vzorce – II (2)

■ Označme události

- D: testovaný zaměstnanec požil drogu
- N: testovaný zaměstnanec nepožil drogu
- pos: test zaměstnance je pozitivní
- neg: test zaměstnance je negativní

■ Vyjádřeme známé pravděpodobnosti

- $P(D) = 0,005$
- $P(N) = 0,995$
- $P(pos|D) = 0,99$ („true positive“)
- $P(pos|N) = 0,01$ („false positive“)
- $P(pos) = P(pos, D) + P(pos, N) =$
 $P(pos|D) * P(D) + P(pos|N) * P(N) =$
 $0,99 * 0,005 + 0,01 * 0,995 = 0,0149$

„Paradoxy“: Aplikace Bayesova vzorce – II (3)

■ Chceme zjistit $P(D|pos)$

- pravděpodobnost, že zaměstnanec požil drogu za předpokladu, že má pozitivní test
- $$P(D|pos) = \frac{P(pos|D)*P(D)}{P(pos)}$$
- $$= \frac{0,99*0,005}{0,0149}$$

„Paradoxy“: Aplikace Bayesova vzorce – II (3)

- Chceme zjistit $P(D|pos)$
  - pravděpodobnost, že zaměstnanec požil drogu za předpokladu, že má pozitivní test
  - $$P(D|pos) = \frac{P(pos|D)*P(D)}{P(pos)}$$
  - $$= \frac{0,99*0,005}{0,0149}$$
- $P(D|pos) = 0,3322$
  - z 1000 zaměstnanců:
  - 15 propustíme, 5 požilo, 10 nepožilo
- Kde je problém?
  - úspěšnost 99 % rozhodně není málo

„Paradoxy“: Aplikace Bayesova vzorce – III

- Morfologické značkování nejednoznačných slov
  - např. „jak“
  - 80 % výskytů v textu je spojka
  - 20 % výskytů v textu je podstatné jméno
- Cíl
  - chceme maximalizovat podíl správně označovaných výskytů
  - bez dalších informací (např. o kontextu)
- Otázky
  - jaký je optimální postup?
  - jaké úspěšnosti značkování lze takto dosáhnout?

Závěry

- Přemýšlejme nad čísly a nad tím, co znamenají
  - i 99 % může být hodně málo
- V jednoduchosti je síla
  - i zdánlivě hloupý postup může být optimální
  - je třeba domýšlet věci do důsledků

N-gramové jazykové modely

■ N-gramový jazykový model

- „hádáme další slovo“ (značku) na základě předchozích
- $P(w_n | w_1, \dots, w_{n-1})$
- z dat odvodíme pravděpodobnostní rozložení všech možných w_n

■ Použití

- strojový překlad, morfologické značkování, rozpoznávání řeči...

■ Problémy

- pro $N > 4$ často řídká data
- vzdálené závislosti: „**Snědl** jsem velkou zelenou ...“
- **Data sparseness** – pro slova, která se vyskytují méně často, není dost dat → špatný model